

# **HET SECULIERE EXPERIMENT**

Hans Boutellier

# HET SECULIERE EXPERIMENT

Hoe we van God los gingen samenleven

BOOM | AMSTERDAM

© Uitgeverij Boom, Amsterdam 2015

© Hans Boutellier 2015

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, [www.reprorecht.nl](http://www.reprorecht.nl)) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, [www.cedar.nl/pro](http://www.cedar.nl/pro)).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Omslagillustratie: Hoberman/ UIG/ Bridgeman Images

Verzorging omslag en binnenwerk: Marry van Baar

Foto auteur: Corbino.nl

ISBN 978 90 8953 621 1

NUR 730

[www.boomfilosofie.nl](http://www.boomfilosofie.nl)

Voor mijn zussen Marianne, Annelies en Irene (†) –  
in herinnering aan onze jeugd.

# Inhoud

## Voorwoord 9

## Opening en afbakening

Waar deze studie over gaat en waarover dus niet 13

## I De kwestie 33

1. Het seculiere tijdperk  
Over de aanloop tot het experiment 35
2. Een nieuwe sociale orde  
Of we nog ergens in kunnen geloven 53

## II De veldstudies 71

3. De postmoderne zondeval  
Criminaliteit als lakmoesproef 73
4. Een nieuwe voorzienigheid  
Surveillance als antwoord op de angst 89
5. De pornografische arena  
De onttovering van seksualiteit met behoud van de relatie 107

6. Het versleten begrip integratie  
Superdiversiteit en een wrekende God 127
7. Denken in mogelijkheden  
Sociale wetenschap als indicatie-instituut 149

### **III De balans 171**

8. De pragmatiek van praktijken  
Hoe we van God los samenleven 173
9. Het gedroomde godenrijk  
Over nieuwe condities voor strijd en verzoening 193

### **Epiloog en verantwoording 213**

### **Noten 217**

### **Literatuur 225**

## Voorwoord

Misschien kwam het wel door die opmerking van mijn vader eind jaren zestig. ‘Als er niemand meer in God gelooft, dan wordt het een zooitje, jongen.’ Ik sputterde wat tegen, maar had eigenlijk weinig weerwoord. Tja, als God wegvalt, dan is er geen gezag meer boven de mensen. Waar zou je het dan nog voor doen? Of, beter gezegd: waar zou je het voor laten? Ste-len, plunderen, verkrachten – dat kan dan toch, als iedereen ‘van God los’ is? Of kan moraal ook gewoon zonder God?

Die vraag heeft me sindsdien niet meer losgelaten, maar het is voor het eerst dat ik hem in deze vorm stel. Mijn schrijvende werk stond weliswaar altijd al in het teken van de morele condities van deze tijd, in termen van criminaliteit, veiligheid, sociale orde en de manier waarop we daarmee omgaan. Maar daaronder zit de diepere vraag naar de fundering van de moraal, die ik mijzelf als typisch product van de secularisering toch bleef stellen. In het seculiere deel van de wereld lijkt religie alleen nog privé van belang. Is dat zo en blijft dat zo, of gebeurt er iets geheel anders?

Met name West-Europa heeft vanaf de jaren zestig drastisch afscheid genomen van een kerkelijk geïnspireerde samenleving. Ik noem dit ‘het seculiere experiment’: we gingen het als samenleving zo’n vijftig jaar geleden plotsklaps doen zonder een hogere instantie – alsof het zo was afgesproken. Dat is historisch en cultureel een relatief unieke situatie, met diepe

wortels. Ook bewegingen zoals het socialisme namen daarna in belang af. Alsof het vertrek van God middelpuntvliedende krachten heeft losgemaakt die aan elk geloof een einde maakten. In Nederland spreken we van ontzuiling – daarover is veel geschreven, ook door mijzelf.

De vraag naar de maatschappelijke betekenis van religie dient zich echter opnieuw aan. Daar zijn twee samenhangende redenen voor. De eerste is een vrij algemeen gevoel van richtingloosheid: waar staat het Westen nu eigenlijk voor? Of, populairder gezegd: waar gáán we voor? We lijken vooral hyperconsumenten te zijn, in een neoliberale economie zonder al te veel bezieling. De tweede reden is de komst van nieuwe religies naar het Westen. Met name de islam leidt tot morele verlegenheid. Wat is de diepe westerse twijfel waard ten opzichte van nieuwe waarheidsaanspraken? Het seculiere Westen heeft moeite met de eigen positiebepaling in een veranderde context van geloofsopvattingen.

**Vijftig jaar geleden  
ging alles op de  
schop, en ik stel me  
de vraag hoe we het  
er daarna vanaf  
gebracht hebben**

Deze vragen motiveren dit boek. Ik wil daarbij vooral kijken naar de concrete prestaties van westers samenleven – ik noem het veldstudies. Vijftig jaar geleden ging alles op de schop, en ik stel me de vraag hoe we het er daarna vanaf gebracht hebben. Is het echt een zootje geworden, zoals mijn vader voorspelde? Of heeft onze seculier georganiseerde netwerkmaatschappij een nieuw moreel fundament weten te ontwikkelen? Ik durf deze vragen zo algemeen te stellen omdat ik over de meeste onderwerpen eerder heb gepubliceerd – ik herneem mijn werk en de daarin vervatte inzichten vanuit een nieuwe urgentie en probeer een volgende stap te zetten.

Het is ook een persoonlijk project. Ik heb het gecombineerd met een fietstocht naar Rome, die me de gelegenheid gaf om wat verder door te denken over de vraagstelling en de richting van mijn antwoord.<sup>1</sup> Na aankomst verbleef ik gedu-

rende zes weken op het Koninklijk Nederlands Instituut in Rome (KNIR). Tussen oudheidkundigen, kunsthistorici en archeologen werkte ik aan dit project over religie en secularisering in deze tijd. Een betere plek was nauwelijks denkbaar. De eeuwige stad heeft me onder andere geïnspireerd tot het slot-hoofdstuk: ‘Het gedroomde godenrijk’. Daarin heerst het ideaal dat ieder zijn eigen God kiest of kan denken er zelf een te zijn – zoals in het Romeinse rijk. Ik onderzoek in dit boek de houdbaarheid van dat seculiere uitgangspunt.

Ik ben directeur Harald Hendrix van het KNIR en zijn staf erkentelijk voor de vruchtbare omgeving die ze mij boden. Ik dank ook de collega’s van het Verwey-Jonker Instituut voor hun kennis van ‘het veld’ en de inspiratie die zij mij geven (en Majone Steketee voor het opvangen van mijn langdurige afwezigheid). Mijn VU-collega’s Willem Trommel, Ronald van Steden en Bas van Stokkom wil ik bedanken voor hun interesse en de goede gesprekken over wat ons zoal bezighoudt. En Els en mijn kinderen bedank ik omdat ze me lieten gaan, en me ook nog even kwamen opzoeken.

Rome/Haarlem, september 2015

1. Ik schreef deze reflecties uit in *De gemankeerde nieuwwensch. Alleen naar Rome fietsen*. Het is als e-book beschikbaar.